

Letterlijke en figuurlijke vergelijkingen

Bart Garssen

In de literatuur over argumentatieschema's worden verschillende soorten vergelijkingsargumentatie onderscheiden: de letterlijke vergelijking, argumentatie op basis van het rechtvaardigheidsbeginsel en de figuurlijke vergelijking. In dit artikel wordt bevestigd dat de eerste twee soorten gezien kunnen worden als varianten van het pragmatodialectische argumentatieschema dat gebaseerd is op een vergelijkingsrelatie, maar dat dit bij nadere beschouwing niet geldt voor de figuurlijke vergelijking.

1 Inleiding

‘Achilles werpt zich met grote strijd lust in het gevecht. Het publiek van Homerus heeft echter nog nooit iemand zich met grote strijd lust in het gevecht zien begeven, en Homerus staat dus voor de taak de mensen uit te leggen hoe het Achilles te moede was en welke indruk hij ongeveer op de toeschouwers maakte toen hij zich in het strijdgewoel stortte. Wat doet Homerus? Hij vergelijkt Achilles met een leeuw die door het bos loopt op zoek naar een prooi. Aangezien het publiek van Homerus uitstekend op de hoogte was van de gevoelens en de habitus van een door het bos lopende hongerige leeuw kon het zich door die vergelijking een voorstelling maken van een mens die zich in een vechtpartij stort’ (Karel van het Reve, 1999, p. 106).

Liefhebbers van Karel van het Reve zullen in het voorgaande een van de voorbeelden herkennen die duidelijk moeten maken dat vergelijkingen niet ter verduidelijking dienen zoals velen volgens Van het Reve denken. Van het Reve mag dan niet veel zien in de vergelijking als middel ter verduidelijking, hij kent aan de vergelijking wel een argumentatieve functie toe, althans hij maakt in zijn betogen kwistig gebruik van vergelijkingsargumentatie, zoals in de volgende argumentatie waarin hij ingaat tegen Somerset Maughams standpunt dat het dom is om boeken te herlezen:

- (1) Waarom zou je een boek dat je mooi vindt niet af en toe herlezen? Je gaat toch ook telkens naar dezelfde schilderijen kijken? En je luistert toch steeds naar dezelfde muziek? Maugham lijkt op iemand die een kamer bewoont met een mooi uitzicht en die, nadat hij een keer of wat uit het raam heeft gekeken, dat raam laat dichtmetzelen of van matglas laat voorzien. (*Het Parool*, 16-9-1995).

In dit voorbeeld worden twee soorten vergelijkingen gemaakt. Het lezen van boeken wordt vergeleken met andere culturele bezigheden (naar muziek luisteren en naar schilderijen kijken), maar ook met iets geheel anders: het kijken uit een raam. In het eerste geval wordt er een vergelijking gemaakt tussen twee op zich vergelijkbare bezigheden; in het tweede geval wordt er een vergelijking gemaakt tussen twee, op het eerste gezicht, onvergelijkbare handelingen. De vergelijking is hier in feite abstracter van aard. Deze twee typen argumentatie worden in de literatuur over argumentatieschema's respectievelijk de ‘letterlijke vergelijking’ en de ‘figuurlijke vergelijking’ genoemd.

In dit artikel wil ik nagaan welke van de verschillende vormen van vergelijkingsargumentatie die in de literatuur worden onderscheiden gezien zouden kunnen worden als varianten van het pragma-dialectische argumentatieschema dat gebaseerd is op een vergelijkingsrelatie: moeten de letterlijke en figuurlijke vergelijking beide als varianten van vergelijkingsargumentatie worden gezien?

2 Vergelijkingsargumentatie in verschillende benaderingen

Tot de meest invloedrijke benaderingen van argumentatieschema's behoren Hastings' *Reformulation of the modes of reasoning* (1962) en Perelman en Olbrechts-Tyteca's *La Nouvelle Rhétorique*.¹ Hastings maakt een onderscheid tussen de letterlijke vergelijking en de figuurlijke vergelijking. In argumentatie die gebaseerd is op een letterlijke vergelijking wordt de conclusie ondersteund door te laten zien dat een zaak, gebeurtenis of situatie overeenkomsten vertoont met een andere zaak, gebeurtenis of situatie en vervolgens te stellen dat wat voor het ene geval geldt, ook voor het andere geval opgaat, zoals in het volgende voorbeeld:

- (2) Het ingrijpen van de VS in Panama zal tot veel problemen leiden. Die ontstonden immers ook toen de VS in Nicaragua ingreep.

In argumentatie op basis van een figuurlijke vergelijking ('figurative analogy') worden twee zaken vergeleken die geen gelijkenis met elkaar vertonen wat betreft hun concrete eigenschappen of omstandigheden, maar wat betreft de verhouding tussen de eigenschappen van beide. Bij wijze van voorbeeld citeert Hastings president Truman, die betoogt dat de VS onmiddellijk moet interveniëren in Korea:

- (3) The best time to meet the threat is in the beginning. It is easier to put out a fire in the beginning when it is small than after it has become a roaring blaze (1962, p. 114).

Ter verduidelijk van dit type vergelijking gebruikt Hastings het begrip 'metaphorical equation' (1962, p. 117). In het geval van voorbeeld (3) komt de metaforische gelijkstelling erop neer dat de verhouding tussen het blussen van een brand en het feit dat het vuur alleen nog maar smeult, op één lijn gesteld wordt met de verhouding tussen het ingrijpen in een oorlogssituatie en het feit dat het conflict nog in de beginfase is.

Hastings' onderscheiding is eigenlijk niet nieuw, maar gaat terug op Whately, die in zijn *Elements of Rhetoric* (1846/1963) onderscheid maakt tussen vergelijkingsargumentatie (letterlijke vergelijking) en de analogie (figuurlijke vergelijking). Bij de analogie is er sprake van een 'resemblance of ratios [...] in which the two things (viz. the one from which, and the one to which, we argue) are not, necessarily, themselves alike, but stand in similar relations to some other things' (1846/1963, pp. 90-91).

Ook bij Perelman en Olbrechts-Tyteca vinden we de tweedeling tussen de letterlijke en de figuurlijke vergelijking terug. De letterlijke vergelijking wordt door hen gezien als een quasi-logisch gebruik van de identiteitsrelatie, omdat er in een bepaald opzicht sprake is van identieke eigenschappen. Perelman en Olbrecht-Tyteca concentreren zich op het gebruik van de identiteitsrelatie in combinatie met het rechtvaardigheidsbeginsel. Volgens dit beginsel moeten wezens op dezelfde manier behandeld worden als andere wezens die zich in vergelijkbare situaties bevinden. De verge-

leken wezens zijn alleen in een bepaald opzicht vergelijkbaar; het gaat met andere woorden om ‘partial reduction which allows them to be regarded as interchangeable from a limited point of view’ (1969, p. 218). Dat er bij deze quasi-logische argumentatie niet echt sprake is van complete identiteit maar van een bepaalde ‘reductie’ of beperking van de identiteitsrelatie blijkt uit het volgende voorbeeld afkomstig van CDA-kamerlid Soutendijk, die zich sterk maakt voor het opsluiten van twee gedetineerden in één cel en daarbij gebruikt maakt van een *a fortiori*-vergelijking:

- (4) Waarom is twee op één cel niet toepasbaar in de huidige noodsituatie waar honderden preventief gehechten moeten worden heengezonden? Weegt de privacy van gedetineerden dan zwaarder dan de privacy van zieken en bejaarden die wèl met zijn zessen op een zaal liggen? (*De Volkskrant*, 11-6-1992).

De figuurlijke vergelijking wordt door Perelman en Olbrechts-Tyteca ‘analogie’ genoemd en vormt een subtype van het associatieve argumentatieschema dat behoort tot argumentatie die de structuur van de werkelijkheid grondvest. De vergelijking van de relaties tussen de elementen bij de figuurlijke analogie wordt weergegeven als een metaforische relatie: ‘A staat tot B (*thema*) als C staat tot D (*foros*)’. Door middel van een analogie wordt op grond van de structuur van een bij het auditorium bekend *foros* de structuur van het *thema* vastgesteld (1969, p. 373).

Deze korte inventarisatie, die uiteraard verre van volledig is, laat zien dat er in de vakliteratuur een onderscheid wordt gemaakt tussen een letterlijke vergelijking en een figuurlijke vergelijking. Daarnaast kan een bijzondere vorm van de letterlijke vergelijking worden onderscheiden waarin het rechtvaardigheidsbeginsel een rol speelt.

3 Vergelijkingsargumentatie in de pragma-dialectische benadering van argumentatieschema’s

In de pragma-dialectische argumentatietheorie maakt vergelijkingsargumentatie naast causale argumentatie en kentekenargumentatie deel uit van de driedelige typologie van argumentatieschema’s (Van Eemeren & Kruiger, 1985). Deze argumentatieschema’s spelen een centrale rol in de dialectische toetsingsprocedure waarin de protagonist en antagonist gezamenlijk nagaan of een argument op de juiste manier met eens standpunt in verband is gebracht. Bij elk argumentatieschema horen bepaalde kritische vragen die bij een adequate beoordeling gesteld dienen te worden. Deze kritische vragen zijn direct gerelateerd aan de toepassing van een bepaald argumentatief principe. Bij vergelijkingsargumentatie is dat het principe van analogie. Dit komt neer op de vaststelling dat twee personen, wezens, zaken of situaties in een bepaald opzicht een aantal kenmerken gemeen hebben. Voor een verantwoording van de kritische vragen en een nadere differentiatie in varianten van vergelijkingsargumentatie is het nuttig om na te gaan hoe het principe van analogie kan worden toegepast.

In argumentatie die gebaseerd is op een vergelijkingsrelatie wordt volgens Van Eemeren en Grootendorst het argument gepresenteerd ‘as if there were a resemblance, an agreement, a likeness a parallel, a correspondence or some other kind of similarity between that which is stated in the argument and that which is stated in the standpoint’ (1992, p. 97). Vergelijkingsargumentatie wordt in het volgende schema gekarakteriseerd:

want: Voor X geldt Y
 Voor Z geldt Y
 en: Z is vergelijkbaar met X
 (Van Eemeren, Grootendorst, & Snoeck Henkemans, 2001, p. 120)

Er zijn ten minste twee varianten van argumentatie op basis van de vergelijkingsrelatie: een variant ter verdediging van een descriptieve standpunten en een variant ter verdediging van normatieve standpunten. Het argumentatieve principe van analogie wordt in elk van deze varianten op een eigen manier toegepast.

In de eerste variant worden twee bestaande concrete zaken met elkaar vergeleken en wordt de bewering over een bepaalde stand van zaken uit het (descriptieve) standpunt ondersteund door deze stand van zaken op één lijn te stellen met een andere stand van zaken die in het argument wordt genoemd om op die manier te suggereren dat wat voor de ene stand van zaken geldt ook voor de andere geldt.

De gemaakte vergelijking is gebaseerd op de impliciete aanname dat de situatie in het standpunt wat betreft een aantal concrete eigenschappen overeenkomt met de situatie die in het argument wordt genoemd. Deze aanname sanctioneert een volgende stap: iets wat het geval is voor de stand van zaken uit het argument is ook het geval voor de stand van zaken uit het standpunt. Dit komt niet in het argument tot uiting – en het is daarom ook niet terug te vinden in het argumentatieschema – maar hangt direct samen met de toetsingsprocedure die bij deze vorm van vergelijkingsargumentatie hoort. Die toetsingsprocedure draait om de vraag of de vergeleken zaken in voldoende mate overeenstemmen. Een voorbeeld van deze toepassing van de vergelijkingsrelatie is de volgende:

- (5) Camerabeveiliging in het centrum van Amsterdam zal heel effectief blijken, want in het centrum van Londen is camerabeveiliging eerder heel effectief gebleken.

De aanname die in deze argumentatie wordt gedaan is dat de steden Amsterdam en Londen op een aantal concrete punten overeenkomen en daarom ook overeenkomen wat betreft de claim uit het standpunt (net als in Londen zal camerabeveiliging in Amsterdam heel effectief zijn).

De toepassing van het argumentatieve principe in deze variant van vergelijkingsrelatie is als volgt te karakteriseren:²

	Stand van zaken in het argument	Stand van zaken in het standpunt
Relevante overeenkomst	eigenschap 1	eigenschap 1
Relevante overeenkomst	eigenschap 2	eigenschap 2
Relevante overeenkomst	eigenschap 3	eigenschap 3
Relevante overeenkomst	eigenschap 4	[eigenschap 4 geëxtrapoleerd]

Omdat we aannemen dat de twee vergeleken zaken wat betreft eigenschappen 1 tot en met 3 overeenkomen, en omdat voor de stand van zaken in het argument eigenschap 4 geldt, mogen we besluiten dat deze eigenschap 4 ook voor de stand van zaken in het standpunt geldt. Met andere woorden: eigenschap 4 kan uit de reeks 1 tot 3 worden geëxtrapoleerd omdat dezelfde reeks voor het argument geldt. De aannemelijkheid van

de argumentatie neemt uiteraard toe naarmate er meer relevante eigenschappen kunnen worden genoemd.

In de toetsingsprocedure moet worden vastgesteld of er voldoende relevante overeenkomsten zijn en of er geen relevante verschillen zijn die de beoogde extrapolatie in de weg staan. De antagonist heeft twee mogelijkheden. Hij kan de protagonist ten eerste vragen de relevante overeenkomsten te noemen tussen wat in het argument naar voren is gebracht en wat in het standpunt naar voren is gebracht (*wat zijn de relevante overeenkomsten tussen Z en X?*). De protagonist is dan genoodzaakt om in reactie op deze kritische vraag extra argumentatie aan te voeren waarin hij laat zien dat er inderdaad relevante overeenkomsten bestaan (relevante overeenkomsten 1 - 3 uit het geschematiseerde voorbeeld). De antagonist kan ten tweede ook zelf op vermeende relevante verschillen wijzen (*zijn er ook geen relevante verschillen tussen Z en X?*). Het is dan aan de protagonist om door middel van aanvullende argumentatie aan te tonen dat deze verschillen niet relevant zijn of niet opwegen tegen de overeenkomsten.

In de tweede variant van argumentatie die gebaseerd is op een vergelijkingsrelatie wordt een (normatief) standpunt verdedigd door twee personen, wezens, zaken of situaties op één lijn te stellen en een beroep te doen op het algemene beginsel van consistentie dat stelt dat men in vergelijkbare gevallen op dezelfde wijze dient te handelen. Het rechtvaardigheidsbeginsel dat Perelman en Olbrechts-Tyteca noemen, is in feite een specifieke toepassing van dit consistentiebeginsel. 'Consistentiebeginsel' is in dit verband een beter gekozen term dan 'rechtvaardigheidsbeginsel' omdat er het bij dit type argumentatie niet per se om rechtvaardig handelen hoeft te gaan, maar wel altijd om consistent handelen.

De volgende argumentatie is een voorbeeld waarin de vergelijkingsrelatie op deze wijze wordt toegepast:

- (6) Het streekblad *Het Noorden* moet overheidssubsidie krijgen want het streekblad *Het Groninger Nieuws* krijgt ook overheidssubsidie.

In deze argumentatie wordt impliciet een beroep gedaan het consistentieprincipe. Als men het ene streekblad overheidssubsidie geeft, dan moet men het andere blad ook overheidssubsidie schenken, aangenomen dat de twee genoemde bladen tot dezelfde categorie kranten behoren.

De aanname is ook hier dat de persoon of zaak in het standpunt in relevante opzichten overeenkomt met de persoon of zaak in het argument. Een extrapolatie van relevante eigenschappen, zoals in de variant ter verdediging van descriptieve standpunten is hier echter niet aan de orde. In de argumentatie wordt de impliciete aanname gedaan dat de twee personen of zaken in een bepaald opzicht tot dezelfde categorie behoren, waardoor de claim gerechtvaardigd is dat ze ook op dezelfde wijze moeten worden behandeld. De toetsingsprocedure moet zich in dit geval toespitsen op de vraag in hoeverre de aanname juist is dat beide personen, wezen, zaken of situaties tot dezelfde categorie behoren en of dat ook maakt dat ze op dezelfde manier moeten worden behandeld. Ook bij dit type vergelijkingsargumentatie kan de antagonist bij de kritische toetsing vragen naar relevante overeenkomsten. De protagonist is dan genoodzaakt in aanvullende argumentatie overeenkomsten te noemen die aannemelijk maken dat beide personen of zaken inderdaad tot dezelfde categorie behoren. Daarnaast kan de antagonist wijzen op relevante verschillen die zouden kunnen maken dat hier sprake is van twee categorieën, zodat de vergelijking niet opgaat.³ De tweede

variant van het argumentatieschema die gebaseerd is op een vergelijkingsrelatie komt overeen met een argumentatievorm die Govier in navolging van Wisdom de *a priori* analogie of logische analogie noemt. Dit is een vorm van argumentatie waarin wordt gewezen op consistent of inconsistent gedrag: ‘The thrust that underlies logical analogies is that of consistency [...] required for consistent behavior. This is the consistency of treating relevantly similar cases similarly. [...] If one man is given three years for theft and another three months, there must be a relevant difference between them, or else the law is inconsistently and unjustly administered’ (1987, p. 58). Wat in Goviers visie belangrijk is, is het feit dat de vergeleken zaak uit het argument niet reëel hoeft te zijn maar zo goed verzonnen of imaginaire kan zijn.

De twee genoemde varianten die beide een toepassing vormen van het argumentatieve principe van analogie blijken dus op een aantal punten van elkaar te verschillen. Ten eerste heeft het standpunt bij de eerste variant betrekking op een descriptieve propositie, terwijl het bij de tweede variant altijd om een appellerende propositie draait. Ten tweede blijkt dat het argumentatieve principe van analogie in beide varianten op een iets andere wijze wordt toegepast. In de eerste variant komt de toepassing neer op een extrapolatie van gemeenschappelijke kenmerken terwijl in de tweede variant de aanname wordt gedaan dat de vergeleken zaken tot de zelfde categorie behoren. Daarbij komt dat in de tweede variant ook een beroep wordt gedaan op het consistentiebeginsel. In de tweede variant ten slotte is het mogelijk te verwijzen naar een imaginaire situatie en dat kan bij de eerste variant niet.

De beide besproken varianten van het argumentatieschema dat gebaseerd is op een vergelijkingsrelatie behoren tot de categorie die door anderen een letterlijke vergelijking of een letterlijke analogie wordt genoemd. In beide gevallen gaat het immers om een vergelijking van elementen die uit dezelfde klasse van verschijnselen afkomstig zijn: mensen worden vergeleken met mensen, steden met andere steden, kranten met andere kranten, enzovoort. De vraag is nu: behoort de figuurlijke analogie bij de hier besproken varianten of is daar sprake van een heel andere vorm van argumentatie?

4 De figuurlijke analogie

Anders dan bij de letterlijke vergelijking zijn de te vergelijken onderdelen bij de figuurlijke analogie ongelijksoortig of – in de woorden van Perelman en Olbrechts-Tyteca – ‘afkomstig uit verschillende sferen’. Hier worden dus geen mensen met mensen, steden met steden of besluiten met besluiten vergeleken maar gaat het om vergelijkingen tussen oorlogen en vuren, de doodstraf en vuurtorens, families en schepen. Daarom heeft het ook weinig zin om concrete overeenkomsten te veronderstellen in de argumentatie. Het gaat altijd om een vergelijking van de abstracte structuren of verhoudingen in datgene wat in het argument wordt genoemd en dat datgene wat in het standpunt wordt genoemd.

In een veel aangehaalde argumentatie vergelijkt president Lincoln het wisselen van de president in het midden van de Amerikaanse burgeroorlog met het wisselen van paarden juist op het moment dat een snelstromende rivier over wordt gestoken:

- (8) I have not permitted myself, gentlemen, to conclude that I am the best man in the country; but I am reminded, in this connection, of a story of an old Dutch farmer who remarked to a companion once that ‘it was not best to swap

horses while crossing a stream'. (Lincoln in zijn toespraak voor de National Union League, 9 juni, 1864)

Deze figuurlijke vergelijking is in termen van *thema* en *foros* als volgt weer te geven:

	A	B
Standpunt (thema): wisselen van president		in het midden van de oorlog
	C	D
Argument (foros): wisselen van paarden		in het midden van de stromende rivier

In hoeverre kunnen we hier spreken van een argumentatieve vergelijking? In feite komen thema en foros (standpunt en argument) maar op één punt overeen en dat is de manier waarop A zich tot B verhoudt en de manier waarop C zich tot D verhoudt. Het is net zo afkeurenswaardig om paarden tijdens de moeilijke oversteek van een rivier te wisselen als presidenten in het midden van de oorlog. Daarmee verschilt de figuurlijke vergelijking al drastisch van de twee varianten van een letterlijke vergelijking. Daarin werd immers altijd meer dan één overeenkomst verondersteld.

Bij de figuurlijke vergelijking heeft het dan ook geen zin om in een toetsingsprocedure na te gaan of er nog verdere relevante overeenkomsten en verschillen zijn. Beschouwt men de figuurlijke vergelijking als een gewone vergelijkingsrelatie dan moet men al snel beslissen dat het nooit een adequate argumentatievorm kan zijn: er is maar één overeenkomst en heeft weinig zin om na te gaan of die overeenkomst een stap van argument naar standpunt sanctioneert. De protagonist die na het gebruik van een figuurlijke analogie op de kritische vragen stuit die bij een vergelijkingsargumentatie horen, zal al snel beweren dat zijn vergelijking natuurlijk niet letterlijk bedoeld is, maar in figuurlijke of abstracte zin moet worden begrepen.

In feite wordt met de figuurlijke vergelijking indirect een bepaalde algemene regel naar voren gebracht. Deze algemene regel heeft betrekking op wat foros en thema met elkaar gemeen hebben. In voorbeeld (8) waarin het afzetten van de president werd vergeleken met het wisselen van paarden, is die algemene regel dat men de leidende elementen in een bepaald proces niet moet veranderen juist op het moment dat men zich in een cruciale fase in dat proces bevindt. Deze algemene regel vormt in feite de inhoud van de naar voren gebrachte argumentatie. Houden we rekening met deze algemene regel dan kan Lincolns oorspronkelijke argumentatie als volgt gereconstrueerd worden:

De president moeten niet worden afgezet, want we bevinden ons nu op een cruciaal moment in de burgeroorlog en het is niet goed om presidenten op cruciale momenten in een oorlog af te zetten.

Bij de figuurlijke vergelijking zal men de argumentatie eerst moeten reconstrueren voordat deze kan worden beoordeeld. Bij deze reconstructie dient rekening te worden gehouden met een gesuggereerde overeenkomst in de abstracte verhoudingen tussen elementen die deel uitmaken van de situatie in het argument en de abstracte verhouding tussen elementen die deel uitmaken van de situatie in het standpunt. Op basis van de gesuggereerde overeenkomst kan de algemene regel wordt gereconstrueerd die de basis vormt voor de indirect naar voren gebrachte argumentatie.

5 Tot slot

Het lijkt nuttig om in de pragma-dialectische typologie van argumentatieschema's onderscheid te maken tussen ten minste twee varianten van het argumentatieschema dat gebaseerd is op een vergelijkingsrelatie: 1) een variant waarin een descriptief standpunt wordt verdedigd door een zaak of situatie te vergelijken met een andere zaak of situatie en 2) een variant waarin een normatief standpunt wordt verdedigd door een beroep te doen op het consistentiebeginsel. Voor deze beide varianten gelden wel dezelfde kritische vragen, vandaar dat ze wel tot hetzelfde argumentatieschema behoren.

De figuurlijke vergelijking blijkt in feite geen vergelijkingsargumentatie in te houden, maar moet worden gezien als een bijzondere presentatievorm. Het bedoelde argument en het bijbehorende argumentatieschema worden pas na reconstructie duidelijk.

Noten

1. De benaderingen van Hastings en van Perelman en Olbrechts-Tyteca hebben bijvoorbeeld als inspiratiebron gediend voor de evaluatieve typologie van Schellens (1985) en de beschrijvende taxonomie van Kienpointner (1992).
2. In veel Amerikaanse debat- en argumentatiehandboeken, maar ook in Fearnside and Holther (1959, p. 23) wordt deze argumentatievorm op vergelijkbare wijze geschematiseerd.
3. Een verschil met de eerste variant is dat bij de kritische toetsing in principe de toepassing van het consistentiebeginsel van de hand kan worden gewezen. De antagonist kan bijvoorbeeld opmerken dat hij zich helemaal niet wenst te houden aan het rechtvaardigheidsbeginsel.

Literatuur

- Eemeren, F.H. van, & Grootendorst, R. (1992). *Argumentation, communication and fallacies. A pragma-dialectical perspective*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Eemeren, F.H. van, Grootendorst, R., & Snoeck Henkemans, A.F. (2001). *Argumentatie. Inleiding in het analyseren, beoordelen en presenteren van betogen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Eemeren, F.H. van, & Kruijer, T. (1985). Het identificeren van argumentatieschema's. In W.K.B. Koning (Ed.), *Taalbeheersing in theorie en praktijk* (pp. 55-66). Dordrecht: Foris.
- Govier, T. (1987). *Problems in argument analysis and evaluation*. Dordrecht: Foris.
- Fearnside W.W., & Holther, W.B. (1959). *Fallacy: the counterfeit of argument*. Prentice Hall: Englewood Cliffs (NJ).
- Hastings, A.C. (1962). *A reformulation of the modes of reasoning in argumentation*. Ongepubliceerde dissertatie, Northwestern University, Evanston, Ill.
- Kienpointner, M. (1992) *Alltagslogik. Struktur und Function von argumentationsmustern*. Stuggart: Fromann-Holzboog.
- Perelman, Ch., & Olbrechts-Tyteca, L. (1969). *The new rhetoric: a treatise on argumentation*. Notre Dame/Londen: University of Notre Dame Press.

- Reve, K. van het (1999). *Uren met Henk Broekhuis*. Amsterdam: Rainbow.
- Schellens, P.J (1985). *Redelijke argumenten. Een onderzoek naar normen voor kritische lezers*. Dordrecht: Foris.
- Whately, R. (1846/1963). *Elements of Rhetoric*. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press.